

Selvets dannelse – 6 stadier på vejen mod selvrefleksivitet

Af Jesper Tække

Ud fra Luhmann og medieteorien foreslås en teori om de sociale og mediemæssige *betingelser* for måder hvorpå individer fra tidernes morgen til den digitale tidsalder har kunnet danne og fremstille sig selv som et aktivt og reflekteret selv. Det er en evolutionær dannelsesteori der hopper lige ud i det moderne individs paradoksale situation, der gives ved kastetheden i komplekse verdensmæssige sociale strukturer, der tvinger det til en ekstrem grad af distance og refleksion. Herefter tager artiklen de evolutionære briller på og følger individets bane fra ureflekteret væsen, over 6 stadier til den nutidige situation. Luhmanns kommunikationsbegreb der indbefatter den sociale sammenhængskraft med individet som omverden, ligger implicit som invariabel, mens udviklingen af tekniske kommunikationsmedier eksplicit ses som den variabel der kan forklare den gensidige øgning af kompleksitet der postuleres at være fremkommet i koevolutionen mellem psykiske og sociale systemer. Til slut gives en Luhmannsk teori til at begribe det moderne selvs kompetence til at sno sig i forhold til den hyperkomplekse sociale omverden det må matche.

Indledning

At vinde i refleksion og tabe i spontanitet er et vilkår læsning af Luhmann uvægerligt påtvinger det moderne individ. Al talen om at Luhmann ikke ser eller agter individet må tilbagevises, som den selvmedlidenhed der er resultatet af at miste den sutteklud vi blev opfostret med, hvor vi som individ *så* os selv i centrum for eksistensen med vores følelser og ureflekterede idiosynkrasier. Suttekluden bestod mao. i forestillingen om enheden mellem det psykiske og det sociale, om bevidsthedens primat og en naiv idé om intersubjektivitet, hvor vi i det sociale så det samme som det samme, som socialt inkorporerede rationelle væsner. Vi må nu post Luhmann se os som uddifferentierede fra det sociale, som individer der kun kan inkludere os i det sociale ved at bidrage til kommunikation. Hvad vi der udover tænker er vores egen sag. Var du fx som præ-luhmann-læser vred, måtte der objektivt set være noget galt, nogen måtte have krænket dig. Slægtskab, økonomiske privilegier, religiøs tro og rettigheder var et sammenhængende hele, noget indre iboende medfødt, ejet, der gav den enkelte ét sikkert centrum for et velordnet og rationelt liv. Med Luhmann flytter alle disse semantikker med deres koder uden for den enkelte, vi hører ikke hjemme i økonomien, men kan blot indimellem købe og sælge. Vi ved at vi benytter koden denne sides/ hinsides når vi frygter døden, men også at døden må iagttages økonomisk (der må betales for afbrændingen osv.), retsligt (eutanasi er fx forbudt), som intimitet (nu kan de verdensanskuelser og selvbeskrivelser, der blev bekræftet af den nu døde elskede ikke mere umiddelbart opretholdes socialt), magt (nu understøtter dette individ mig ikke mere) osv.

Alle disse fra hinanden differentierede forhold, der før var tilskrevet os som individer, må vi nu erkende som liggende i symbolsk generaliserede kommunikationsmediers semantikker i den sociale omverden. Vi kan vælge fra og til, men altid kun i forhold til afgrænsede og for os at se, mere eller mindre veldefinerede sociale systemer og deres meningsgrænser og aldrig overfor det sociale som helhed. Samtidig ved vi, at vi selv bliver tilskrevet identitet og tillid socialt alt efter hvordan vi selekterer i forhold til de sociale semantikker, alt efter den selvfremsstillingshistorie der konstitueres socialt i forhold til vores ytringer og handlinger. Dette medfører at vi også bliver distancerede i forhold til vores eget selv, der bedst kan iagttages i tredje person, hvis vi skal lykkes i at opnå en tillidsvækkende og konsistent selvfremsstillingshistorie. Vi må stadig leve med semantikkernes erkendelser, sociale konsekvenser og de følelser de måtte fremkalde i os, men de er ikke vores autentiske opfindelser eller medfødte ideer, men ydre forhold som vi må forholde os til. Selve erkendelsen af at alle de for os betydningsfulde semantikker er evolutionært udviklede og højest usandsynlige sociale konstruktioner giver således en distanceret forholden sig til selvet og til den sociale omverden. At vi sidder ved den døde og græder over det dybtføjte tab, men også samtidig må tænke på det dennesidige, på økonomien, skolen, retten osv. viser med al tydelighed vores afkoblethed fra det sociale.

Med sådanne af Luhmann inspirerede refleksioner taber vi som sagt i spontanitet, men hvad er det vi vinder? Hvis vi går til Luhmann selv så skriver han: ”Systemer, der oplever den tillid, de nyder i deres omverden, som et problem, og kan bekymre sig om det, er mere elastiske, komplekse og bedre egnede til at bestå. De taber i spontanitet og vinder i refleksivitet. Deres selvfremsstilling bliver mere bevidst og kan indstilles på mere komplekse betingelser” (Luhmann 1999b: 111).

Erkendelsen af vores uddifferentierethed kan dog, uagtet kompleksitetshåndteringsgevinsterne, forårsage paradokser, der kan frustrere og paralisere os i sociale situationer. Fx i oplevelsen af at vi må iagttage os selv som vrede når vi skælder børnene ud, og måske samtidig, da vi nu er vidende om den sociale kontingens, må overveje om årsagen til udskældningen er retfærdig, pædagogisk, etisk, kærlig, politisk osv. hensigtsmæssig! Mon årsagen ikke lige så godt kunne være set forkert af os selv, eller uhenigtsmæssigt fremet, ville ikke en anden situationsdefinition kunne mediere læring til børnene på en bedre og mere fordragelig måde end det *selekterede* skuffede vredesudbrud? Som metalære er, at funktionssystemernes semantikker og koder gensidigt udelukker hinanden og at vi lades tilbage med valget om hvad vi skal prioritere når vi bidrager til det sociale. Kan vi tillade os at forfalde til første ordens iagttagelser, som når vi er vrede, eller udelukker indsigterne fra Luhmannlæsningen en følelse

som vrede, fordi vi med det samme impulsen kommer og kontingensen forsvinder, vil intervenere reflektivt med en anden ordens iagttagelse og korrigere for den første *primitive* og ikke kontingente, ureflekterede iagttagelse af et forhold som vi ellers ureflekteret ville føle retfærdig harme over?

I slutningen af artiklen vil jeg foreslå en teori om selvrefleksion som deannelsesideal i forhold til det ovenfor redegjorte problemkompleks. Før artiklen når så langt som til den nuværende situation vil den udlægge den selverkendelsesmæssige situation som ovenfor er redegjort for, som resultatet af samspillet mellem samfundet og nye tekniske kommunikationsmedier. Artiklen tager læseren med på en tur gennem forskellige mediesamfund, på en rejse mod større og større selverkendelse. Det er en bevægelse mod højere social kompleksitet, kontingens og uddifferentiering, der afføder højere frihed og i relation hertil også resulterer i større tvang i forhold til selvfremsstilling, tvang til at italesætte sig selv i forhold til snart alt i den sociale inklusions og eksklusions proces.

Selvfremsstillingens og selvrefleksionens mediehistorie

Det sociale er altid medieret (Tække 2006) og derfor må medier analyseres i forhold til hvad vi gennem dem kan iagttage i forhold til eget og andres selv. Selverkendelse er et spejlkabinet hvor man ser sig selv i de andre og de andre i sig selv, hvor man identificerer sig og distancerer sig, efterligner og kontraherer. Det interdependente forhold mellem hvad vi ved om os selv og andre kan følges i sin genese, som et resultat af samspillet mellem de tre systemdannelsesplaner (det biologiske, det sociale og det psykiske) og tekniske kommunikationsmedier. Alle begynder på en frisk når de bliver født, blot med anlæg for tilegnelse af viden. Det er den samfundsmæssige omverden der giver det enkelte individ mulighed for at opbygge intern kompleksitet til at forstå sig selv og sin omverden, men samtidig må kompleksiteten i den sociale omverden være betinget af det bevidste plan.

Præsproglige samfund – det instinktive selv

Det må antages at den første sproglige udvikling bestod i tegnsprog og enkelte lyde der efterhånden blev flere og flere og gav en akkumulering af viden, der virkede i strukturel kobling til den genetiske overlevering af egenskaber. Denne viden kan have virket som en form for supplement til de nedarvede egenskaber, uden egentligt at løskoble det sociale fra biologisk determination. Selv hominider med et sprog kun bestående af tegnsprog og enkelte lyde vil have haft en klar fordel i evolutionen og gradvist have opbygget en kompleksitet, der efterhånden gav den kritiske masse for emergensen af egentligt talesprog og løskoblingen af det sociale systemdannelsesplan som et autopoietisk system i sin egen ret (Tække 2006). Så længe summen af erfaringer, der går tabt ved død, er større eller lige så stor som den

mængde, der overgives til næste generation, er der ingen opsamling af erfaring. Hver generation vil da leve et liv baseret på biologisk nedarvede egenskaber. Men hvis overførslen af erfaring fra generation til generation er stor nok til, at der formidles en opsamling af erfaringer, vil de unge lære af de gamles fejltagelser og succes. Dette giver et spring fra egenskaber nedarvet i nukleinsyrer til mundtlig overgivelse (Weisskopf 1964: 213). *Altså er det via et teknisk kommunikationsmedie at samfund kan akkumulere viden* og kun i kraft af et sådant.

Hvis billedet fryses fast midt i ko-evolution mellem det biologiske, psykiske og sociale, før det dobbeltartikulerede sprog emergerer, vil man finde hominider der: Formentligt ikke vil opleve sociale situationer som dobbelt kontingente, ikke vil opfatte sig som individer, der kan reflektere over deres egen eksistens, som altså ikke er bevidste om at de er bevidste. Dette er et instinktivt og umiddelbart selv, der i sin selektionskapasitet i forhold til det sociale har været biologisk determineret. Det sociale må selv have været fast koblet til det biologiske, om end der i kommunikative situationer har været en gradvist øget potentialitet for aktualisering. Men individet har ikke oplevet den øgede potentialitet som et frit mulighedsrum, fordi selektiviteten var styret af en meget fast tradition der eksistentielt set, lige så godt kunne have været fuldstændigt biologisk determineret. Et individ vil aldrig kunne reflektere sig til mere end den samfundsmæssige kompleksitet det er stedt i, giver det mulighed for, og man kan med god grund forestille sig, at mennesket i et samfund baseret på et teknisk kommunikationsmedie bestående i fagter og enkelt artikuleret sprog vil være karakteriseret af en voldsom flertydighedsintolerance.

Oralt baserede samfund – det mytiske selv

Et hvert kendt menneskesprog er *dobbeltartikuleret*, hvilket giver sproget en helt enestående økonomi, fordi den giver et udtømmeligt lager, at bruge af i forbindelse med sproglige nydannelser (Esposito 1999). Ved enkelt artikulation menes at hver lyd har en betydning, ved dobbelt artikulation er de enkelte lyde funktionelle enheder (fonemer), der er semantisk tomme, men med en betydningsadskillende funktion, således at de på planet for betydning kan sammensættes til uendeligt mange meningsfulde udtryk. Mening kan printe sig ind i det orale medie, ved at den konditionerede betydning af et ord eller sætning gives i relation til andre lingvistiske muligheder i situationsspecifikke sociale kontekster. Sproget giver et *kommunikativt rum* for at kommunikere og tænke det aktuelle i forhold til en potentialitet, der vokser og ændres, defineres og omdefineres hver gang en ny form

installeres i det.¹ Med det orale medie bliver samfundet løskoblet fra den totale biologiske kontrol fordi det sociale med sprogmediet bliver selvrefererende idet sproget giver mulighed for at kommunikere om kommunikation (Tække 2006).

Når man i et samfund der kun er baseret på det orale medie har opnået en viden, må denne konstant reproduceres, ellers går den tabt (Havelock 1963: 43, Ong 1982: 24). Dette fører til en række konsekvenser for samfundet, hvoraf en er, at mediets dårlige lagringskapacitet bevirker et stærkt tids bias (se Innis 1991), der fører til et meget konservativt og statisk samfund, da mediets primære funktion paradoksalt nok består i lagring (Ong 1982: 41).² Et andet forhold der gør sig gældende i det oralt baserede samfund er, at det ikke kan separeres fra den interaktion der reproducerer det, fordi det netop *kun* eksisterer i det orale medie. Altså reproducerer enhver interaktion samfundet, hvorfor eksperimenterende kommunikation betyder en fare for hele samfundet, da vigtig viden om hvordan overlevelsen sikres, risikeres forvansket ved afvigelse. Som følge af disse forhold har Individerne været i en fast kobling til samfundet (se også Luhmann 1999: 636). De er blevet underkuet, forvist eller ombragt, hvis de afveg fra *meningsgrænsen*, hvilket betyder at kun systemkonform *inklusion* virkede som legitimering af personstatus i samfundet. Hertil kommer individet under en form for pres, der ikke fandtes i det præverbale samfund, da inklusion nu ikke længere udelukkende kunne opnås via den ene organismes perspektivtagning i forhold til den anden.³ Ved overgangen til den dobbelte artikulation sker der således det, at den strukturelle kobling mellem det psykiske og det sociale begynder at forløbe via sprog.

Det får først mening at tale om et selv i det øjeblik den enkelte kan anlægge et forhold til sig selv som et selv. At erkende at man er et selv, er at indføre en subjekt objekt spaltning, uden hvilken man vil leve i ren umiddelbarhed. Den sociale kompleksitet der bygges med den dobbelte artikulation kan kun virke som metasystem for regulationen af kooperationen i samfundet hvis mennesket bevidst vælger, ikke at følge impulser fra kroppen der virker i modstrid med sociale konventioner, men altså tvinger sig til en, mht. det sociale, systemkonform adfærd.⁴ Mennesket bliver nød til, at se sig selv udefra, som et selv, i det omfang det skal yde bidrag, der går udover nedarvede reflekshandlinger.⁵ Selv en stenaldermand har pludselig befundet sig i et dilemma, har måttet se sig selv som én der har måttet

---

¹ Begrebet det *kommunikative rum* beskriver ud fra 9 parametre de muligheder og begrænsninger et teknisk kommunikationsmedie giver psykiske og sociale systemer, se Tække (2006).

² Dette kan også opfattes som et information-overload problem, der først lettes med skriftmediet (Finnemann 2001: 16).

³ Se Mead (1967) angående perspektivtagning.

⁴ Man kan tale om evnen til udsættelse af behovstilfredsstillelse som en social kompetance.

⁵ Indre - ydre dikotomien i forhold til selvet er først erkendt eller konstrueret langt senere nemlig først klart med Locke (Tayler 1996).

påtage sig en rolle. Den oralt dobbeltartikulatoriske kodificeringsform muliggør en langt større kompleksitet mht. vidensophobning og overlevering af viden end før, hvorfor inklusion også fordrer større intern kompleksitet i den enkeltes bevidsthedssystem. Det er en følge at mennesket, ud fra italesættelsen af sig selv og andre begynder, at se sig som aktør, der må finde indpas i det sociale. Der er altså en overgang fra biologisk determineret social adfærd til bevidst selvdetermination i forhold til inklusion i det sociale. Men da samfundet var fuldstændigt traditionsbundet (se også Giddens 1994: 39) og kun inklusion blev accepteret, var individet reelt set *socialt determineret*. Det sociale refererede til en krop ved et navn og tilskrev forventninger til den enkelte, som denne som en enkelt *måtte* opfylde. Selvet er således opstået om ikke samme dag som den dobbelte artikulation, så dog på basis heraf, eller rettere sagt opdaget og udsat for selvrefleksion herefter, hvor sparsom den end må have været med en forståelse af, at alt der skulle gøres var nødvendigt og ikke kontingent. For Freud (1995) er det ”jeget” der skal søge at regulere balancen mellem samfundet (kulturens byrde, Freud 1965) instantieret ved ”over jeget” på den ene side og drifterne, lysterne instantieret med Idet på den anden side. Freud har ikke noget begreb om selvet og begreb mennesket som determineret af barndommen langt udover hvad man analytisk kan acceptere i dag. Men han identificerede et vigtigt dilemma mht. den enkeltes bevidste forholden sig til egne drifter og behov (det biologiske system) på den ene side og til samfundets krav (sociale systemer) på den anden side. Der er dog ingen grund til, sentimentalt at længes tilbage, til de tidlige tider, før emergensen af den bevidste selverkendelse, med tvang til håndtering af splittelsen mellem drifter og ønsket om at følge sociale normer, hvis man da ikke ønsker sig at være en abe. Selvet, må som konklusion, ses som en nødvendig mekanisme udviklet til at håndtere og muliggøre løskoblingen af det sociale fra biologisk determination i det nye orale dobbelt artikulerede kommunikative rum. Det oralt baserede selv har vi reminiscenser af fra myterne, der var oralt overleverede i århundrede før de blev nedskrevet. Myterne som vi kender analyser af fra Lévi-Strauss (1984), har virket som akkumulering af viden om overlevelse, som en inddæmning af kontingensens flod i tider før produktivkræfter var tilstrækkeligt udviklet til at regulere risici (Habermas 1997: 79). Naturen antropomorferedes og blev begrebet ud fra kultur, mens kulturen og dens normer via spejlvirkning blev regnet som en lige så fast og umodellerbar størrelse som naturen. Selvet har set sig som animeret af guderne, som en brik i kosmos, der var yderstyret. Man måtte følge myterne, den akkumulerede viden for ikke at vække gudernes vrede og blive udstødt af samfundet.

Samfund baseret også på skrift – det distribuerede selv

Med skrift følger administrative muligheder og i kombination med vej, hjul, bro, navigation og skib bevirker skriften et rum bias (se Innis 1991). Samfundet svinger med skriften til at differentiere sig stratifikatorisk (Luhmann 1999: 678), dvs. til at uddifferentiere nye strata når kompleksiteten tenderede grænsen til kaos (se Tække 2006).⁶ Selvet fandt sig født ind i et strata med faste pligter og privilegier alt efter herkomst, det var distribueret i et samfund med gud(er) og konge i toppen og slaver for nedent. Det distribuerede selv måtte henslæbe livet et bestemt sted på en bestemt måde med bestemte relationer til andre på samme eller andre lag i samfundet. Med skriften kunne man bidrage til kommunikationen løskoblet fra interaktion, fordi kommunikationen nu kunne nå ikke nærværende. Variationsdueligheden i kommunikationen øges således ved brug af skrift, fordi den er aflastet for interaktionens umiddelbare tryk: Man formulerer til sociale situationer, som ikke er til at se ende på, og i hvilke man ikke behøver at være til stede (Luhmann 2000: 127). Kommunikationen bliver, i sine sociale effekter, løsnet fra tidspunktet for dens første optræden, hvilket åbner op for en stærkere differentiering mellem sagsorienteringen og socialorienteringen. Hermed er der skabt mulighedsrum for *filosofi*, set som en kommunikation ud fra glæden ved *sagen* selv og altså uden interaktionsspecifikke *sociale* hensyn (Luhmann 2000: 127).⁷ Der er således åbnet for at meningsgrænser produceres og reproduceres i skriftmediet og dermed for fremførelsen og ordningen af lange divergerende sekvenser, samt differentieringer mellem forskellige felter og efterhånden for forskellige genre og diskurser. For det psykiske system betyder det, at man nu kan inkludere sig i det sociale, mens man sidder *alene* og skriver, hvilket giver nye succeskriterier for social inklusion. Man kan nu bidrage og dermed være til nytte og få anerkendelse (inkludere sig socialt) ved at kunne læse og skrive. Det psykiske er imidlertid stadig i en fast kobling til det sociale, man er født i et stratum og må leve, gifte sig og dø der og som konsekvens af den stratifikatoriske struktur kan man ikke sætte sig udover den gældende meningsgrænse. Skriver man for kættersk venter bålet. Remedieringen af kommunikation i skriftmediet giver mulighed for at studere alene, for at kommunikere uafhængigt af rum og tid med store sociale og psykiske konsekvenser. Man kan nu delagtiggøres i andres kommunikative bidrag, desuagtet tid og rum. Man kan læse andre, der har skrevet i andre tider og på andre steder og selekttere forståelse, knytte an og diskutere. Løskoblingen af det der vides fra den der ved (Havelock 1963: 197), giver det psykiske system mulighed for en abstrakt refleksion over eget selv: ”*At some time towards the end of*

---

⁶ Såvel det instinktive som det mytiske selv befandt sig i segmentært differentierede samfund, dvs. i samfund der deler sig i segmenter ved høj kompleksitet, altså ud i nye samfund magen til dem de opstår af, se Tække (2006, eller 2006b).

⁷ Skriften letter socialdimensionen for muligheden og nødvendigheden af turtagning (Luhmann 1999: 274).

the fifth century before Christ, it became possible for a few Greeks to talk about their 'souls' as though they had selves or personalities which were autonomous and not fragments of the atmosphere nor of a cosmic life force, but what we might call entities or real substances." Mange af de senere refleksive gevinster kan funktionelt ækvivaleres med skrift, men kun for de ekstremt få.

Samfund baseret også på trykken – det unikke selv

Trykkens remediering af kommunikation bevirkede standardisering på mange områder. Jo mere standardiserede typificeringer af personer, des mere synes opfattelsen af et unikt og idiosynkratisk personligt selv at vinde frem. I trykkens første tid var der masser af bøger om hvordan prinser, jægere, købmænd osv. var, hvilket gav en erkendelse af ens egne uligheder med disse stereotypiske arketyper. Forfatteren og filosofen Montaigne kontrasterede disse idealtyper ved, at beskrive sin hovedpersons idiosynkratiske trivielle gøremål og tanker og fik på denne måde, det private selv ud af busken for første gang (Eisenstein 1983: 58). Man så ens egen singularitet, med de træk man ikke delte med andre – træk uden sociale eller eksemplariske funktioner - der ikke er litterært interessante (ibid.: 57).

Den sociologiske forklaring på individualiseringen, der følger i tiden efter indførslen af trykken er, at det er på dette tidspunkt, at det funktionelt differentierede samfund opstår, hvilket uddifferentierer eller løskobler selvet fra, eller i forhold til det sociale. Den faste kobling der eksisterede i de forrige samfundsdifferentieringsstrukturer er ikke mulig i det funktionelt differentierede: *"Om individers identitet skulle kunna ges en så fast koppling till enskilda funktionsystem, så skulle man vara tvungen att föreställa sig en total splittrad figur som över korta tidsrytmer ibland helt och hållet skulle kunna identifieras med ekonomin, ibland med familjen, ibland med politiken, ibland med vetenskapen osv."* (Jönhill 1997: 203). I det moderne samfund må man holde en balancegang mellem inklusion og eksklusion fordi man først bliver persongjort i det sociale, men samtidig må udskille sig for at opretholde sin psykiske autopoiesis. Med trykken og det funktionelt uddifferentierede samfund blev mennesket kastet ud på de 70.000 favne i erkendelsesmæssig ensomhed for selv at finde dets identitet uden hjælp fra herkomst. Som funktionel ækvivalent for det at finde sin identitet i herkomst og strata tilbyder forskellige funktionssystemer mulighed for bekræftelse af, hhv. refleksion over den egne identitet. Således tilbyder uddannelsessystemet efterhånden med sin distinktion mellem person og menneske mulighed for at indstille sig på de forskellige forventninger og koder der er i de øvrige funktionssystemer og fremvoksende organisationer. Uddannelsessystemet giver i princippet lige muligheder for alle som bidragsydere til samfundets funktionssystemer, samt i forhold til opnåelse af medlemskab i organisationer og dermed for persongørelse af den enkelte i sociale systemer (Luhmann

2006). Kærlighedssemantikens uddifferentiering og lukning om den højest intime kommunikation med koden elsker / elsker ikke gav efterhånden den enkelte bekræftelse af det egne livssyn samt af den foreslåede egne identitet (selvbeskrivelser). Det ligger i selektionen af kodens positive værdi, at man accepterer og bekræfter den elskedes livssyn og selvbeskrivelser (Luhmann 1986). Endelig skal massemediernes funktion fremhæves i forhold til muligheden for at identificere sig hhv. at kontrastere sig fra romanens skildrede personers valg og handlinger i forskellige eksistentielle situationer. Dette giver den enkelte en kæmpe baggrundsviden der udvider mulighederne for at reflektere over den egne identitet og handlinger i forhold til dennes opretholdelse.

Samfund baseret også på elektroniske medier – Det konsistente selv

Massemedier, der først blev mulige med trykken, er vigtige for den enkeltes selvrefleksion, for identitetsdannelsen, hvilket er en tendens der tager til med de elektroniske medier. I underholdningsprogrammer forholder man sig fx ved at sammenligne ens egen identitet med en konstrueret identitet i fortællingen (Luhmann 2002: 74). Underholdningen bygger på viden, der er der i forvejen, ikke med henblik på belæring, men fx som overskridelse, enten i retning af det typiske: Det går heller ikke bedre for de andre, eller i retning af det ideale: som man ikke kan kræve af sig selv, eller i retning af det usandsynlige: som man til alt held ikke behøver at regne med i hverdagen. Det kan også ske ved inddragelse af krop og sjæl, fx i erotik, man iagttager iagttagere og opdager tilsvarende eller andre indstillinger ved sig selv. Netop fordi underholdning kommer med noget udefra, sigter den på aktivering af det, man selv har oplevet, håbet, frygtet. Man iagttager fx kontrollerbarhed af kropsbevægelser, og man kan deltage med krop-til-krop-analogier, således at historiens spænding bliver forankret i grænserne for kontrollerbarheden af ens egen krop (roman, film, sport). Dette forudsætter individer, der ikke henter deres identitet fra deres herkomst, som i det stratificerede samfund, men som selv må skabe denne. Når man ikke er forudbestemt er det nærliggende, at efterprøve virtuelle identiteter på sig selv, om ikke andet så som imagination, der kan afbrydes hvornår det skal være. For eksempel i forhold til genren for det højest personlige erfaringsområde (fx talkshows), hvor personer udspørges om det mest intime og selv har indladt sig, og må forventes at svare. interviewerens går ugenert frem og man kan bare nyde bortfaldet af al pinlighed, men hvorfor? Man bliver præsenteret for en realitet, der er troværdig, *men ikke konsensuspligtig*, man kan være enig eller uenig, man kan vælge sig selv og ikke engang forpligtes til at forblive den, som man regner sig selv for at være, når det bliver alvor (Luhmann 2002: 79). Man kan altså henhøre det sete eller hørte til sig selv, man er en parasit, man er lukket ind som den udelukkede 3 part. Forskelssekvenserne, som

udvikler sig fra hinanden, idet den ene bliver anledning til den anden, skaber her udover en anden forskel i deres verden af imagination – forskellen til tilskuerens viden, kunnen og følen (ibid.: 80). Man bliver en iagttagere af iagttagere: Hvordan reagerer dem på filmen. Uanset hvordan de reagerer, kan man frit vælge om man vil identificere sig eller ej. Luhmann mener overordnet at programområdet underholdning, bidrager til den generelle skabelse af realitet ved at muliggøre en selvforankring i den fremstillede verden. Det er åbent om man identificerer sig, eller finder forskelle og ingen bliver lagt fast på noget, men det giver tilstrækkeligt med tilknytningspunkter for arbejdet med ens egen identitet. Underholdning regulerer inklusion og eksklusion på subjektets side, inklusion af alle – undtaget de, der deltager sjældent og ikke vil og som identificerer sig derved (ibid.).

Fjernsynsudsendelser graver ofte i hyklery, i diskrepans mellem backstage og onstage opførsel⁸ hvilket resulterer i at folk udvikler en mere konsistent middle region opførsel (Meyrowitz 1985: 175). *middle region* er ifølge Meyrowitz (1985: 47), en ny scene mellem onstage og backstage der fremkommer på basis af de elektroniske medier. Denne er ikke rigtig ny og kan bedst forklares med det eksempel at man af en arbejdskollega iagttages i konversation med et af ens børn eller ægtefælle. Man må her være sig bevidst, at man bliver iagttaget fra siden og medreflektere dette i forhold til hvad man siger og hvordan man forholder sig. Det der imidlertid er nyt, og som er Meyrowitz' pointe, er at kvinden fx, nu fra tv har en viden som man må medreflektere, at hun har, når man bliver iagttaget af hende. Man er afluret via tv hvilket spiller ind på alle de roller man har som far, ægtemand, professionel, turist, kunde osv.. Ens backstage er herved betydeligt reduceret, hvorfor man har mindre tid til at restituere sig, øve sig på selvfrestilling, udtænke sociale strategier etc.. Også ens onstage er reduceret, kunden, eller eleven ved noget om sådan én som man agerer, og det vil være pinligt ikke simultant at metakommunikere og forhandle netop den rolle som man i et givent øjeblik indtager også selvom den er del af en profession. Det er kun sjældent man virkelig har lejlighed til at iagttage sig selv som én der kun er på – altså én som for øjeblikket kun er den rolle som man indtager. Mellem den reducerede onstage og backstage vokser altså som følge af de elektroniske medier en middle region frem, som efterhånden dækker hovedparten af reflekterede menneskers sociale engagement. Man må hele tiden være sig bevidst om sideblikke i forhold til ens rollehåndtering, således, at den kan være konsistent med de medieskabte forventninger til én, således at metakommunikationer desangående kan indledes, ud fra et hvert muligt sideblik.⁹

---

⁸ Se Goffman (1990) angående terminologien omkring onstage og backstage.

⁹ For sociale systemer betyder denne psykiske splitning at de samme psykiske systemer smidigt kan bidrage til flere parallelt eksisterende funktionssystemer, hvilket virker forstærkende på den funktionelle uddifferentiering af samfundet.

De elektroniske medier åbner op for en gransken af andre som man før var afskåret fra. Denne gransken fører, som Meyrowitz (1985: 136, 311) udtrykker det, til en indsigt i andres *ordinærhed*. Ændringer i passende opførsel kan føres tilbage til strukturelle ændringer i sociale situationer. Når kvinder og mænd, for eksempel, ser det samme TV-program om mænd der er alene, ved manden at kvinden ved om den sociale modus som skildres, og hun ved, at han ved og han ved, at hun ved, at han ved, hun ved. Denne delte viden om mandens, den voksnes, lægens, politikerens ordinærhed indbygges i meningshorisonter og ændrer relationer og opførsel. Ændringerne spiller tilbage på og forstærker elektroniske mediers overordnede effekt, ved at føre den ændrede opførsel tilbage til systemet som opdateret indhold.

Man kan som Meyrowitz (ibid.: 101) udtrykke det, være så uhøflig at glo løs på andre når de er i tv, man kan afdække deres blinde punkter, se at de er intransparente for sig selv (Luhmann 2002: 80). Man bliver mere reflekteret over ens egen selvfremsstilling, når man i tv kan iagttage hvordan andre udleverer sig selv, ved at dele af deres backstage optræden, der er i modstrid med det ideale selv de søger at fremstille, skinner igennem. Måske kan man sige, at mennesket bliver renaturaliseret på et nyt niveau af social kompleksitet. Ikke frelst fra trykkens tyranni forstået som sensorisk ubalance (McLuhan 1967), men befriet fra det victorianske samfundets normer, fra den *kulturens byrde* som Freud beskrev, der stillede krav om, en formal onstage optræden, uden spor af seksualitet, begær og usikkerhed. Alle bliver udstillet i tv-mediet, og kun de der integrerer de dele af deres backstage adfærd i deres onstage optræden, som andre alligevel kan gennemskue virkede herefter konsistente og kongruente. Det konsistente menneske kan reflektere over sig selv, ud fra de mange personlige informationer det kan få ved at se selv meget dårlige tv-programmer. Det forstår at det er dets egne idiosynkrasier, der må integreres i den egne adfærd for at afspejle kongruens. Selvom der er stor forskel på det reflektive niveau før og efter tv, slipper man dog aldrig af med det Goffman (1990) kalder for en spiral af forstillelse og afsløring, man vil altid *give expressions off* og aldrig kunne kontrollere den egne adfærd 100%. Det er hertil sådan, at den ene *kulturens byrde* blot blev udskiftet med en ny. Først efter elektroniske medier fandt man på at søge efter sig selv (hvis ikke man da var filosof). Man kan via tv se så mange forskellige mulige måder at forholde sig til så utroligt mange forskelligartede sociale situationer, man kan se så mange potentielle måder at fremstille en person på, at valgmulighederne bliver et pres, hvortil kommer problemerne med at opretholde social identitet i kongruens med selvfremsstillingshistorien.

Man skifter kode fra om noget kan betale sig eller ej, når sideblikket betyder én, at det nu er kærlighedsforholdet der er på spil i kommunikationen.

Samfund baseret på også digitale medier – det refleksivt distancerede selv

I det ændrede mediemiljø i forhold til såvel massemedier som personlige medier gives der nye udfordringer for den enkelte i forhold til at inkludere sig socialt, herunder til at distribuere den egne identitet. I cyberspace kan den enkelte eksternalisere psykiske potentialer for en skare af såvel kendte som ikke kendte individer, der potentielt kan tælle uendeligt mange, fx ved at kreere en hjemmeside eller en weblog, hvilket underminerer distinktionen mellem personlige medier og massemedier (se Tække 2006: 9.2.1.). Den enkelte kan brande sig selv, fortælle om sig selv, vise fotografier af sine børn, udlægge egne kvaliteter såvel professionelle som i forhold til fritidsinteresser, syn på religion, politik, etik etc. Hertil kan man afprøve forskellige aspekter af psykiske potentialer i form af parallelle identiteter i forskellige anonymiserede digitale medier med rum for tovejskommunikation, fx chatrum og Active Worlds.¹⁰ Ændringer i gruppeidentitet, socialisation og hierarki portrætteres i fjernsynet, men spilles på nettet, resulterende i et *effect loop* hvor fjernsynet efterhånden som en af sine vigtigste genrer nu har fået reality-tv. I reality-tv ses folk der spiller rollespil med hinanden, hvor rollerne imidlertid nu gives af den enkelte persons egen personlige identitet, der søges opretholdt og modificeret gennem svære sociale udfordringer med det mål at være konsistent. Hvem der vinder afgøres af seerne, der med jævne mellemrum stemmer om hvem de synes klarer sig bedst. Programmers indhold udvikler sig til at matche det ny informationsmiljø, hvor folk på nettet uvægerligt konfronteres med digitalt medierede interaktionssystemer, fx via mailinglisten på deres arbejde. Den blotte remediering af interaktion i digitalt medieret skrift, giver en anderledes kommunikationssituation end ansigt til ansigt situationer. Interaktionen bliver løskoblet fra iagttagelsen af den andens kropslige udtryk, også selv om emotikoner (fx humørikoner) bliver benyttet som funktionelle ækvivalenter for kropssproget (de er netop også kun løst koblede til kroppens udtryk, og må stå som bevidst ytrede bidrag). Med denne løskobling sker det samme for interaktionen som for kommunikationen med indførslen af skriften, den bliver mere *sagsorienteret*, i den forstand at den ikke længere er forankret i den gensidige iagttagelse af ansigtsudtryk, hvorfor den interaktionelle ko-regulering nu kun er betinget på skriftligt ekspliciterede ytringer. *Sagen* kan her meget vel blive ens personlighed og ytringer og *man finder sig som et selv som kun kan inkludere sig skriftligt* og ikke via det personlige fysiske mødes gensidige bøjning af mod hinanden. Alt må yderliggøres via skrifttegn og man må tænke sig selv i eksplicite termer i forhold til de bidrag man ytrer og har ytret. Man må skrive sig til eksistens og vedvarende reproducere sin sociale

---

¹⁰ Se fx Donath, (1999) om deception i cyberspace og Turkle (1996), der giver flere eksempler på at folk, der med forskelligt held eksperimenterer med forskellige personlige identiteter i cyberspace.

identitet gennem skriftlige bidrag. Sociale systemers krav til det psykiske stiger med andre ord. Dette har forfattere og reflekterede brevskrivere været konfronteret med i århundrede, men mere frivilligt og med meget bedre tid og med en helt anden balance mellem backstage og onstage. Skriften er sunket ned over os alle med dens løskobling af bidrag fra bidragsyder, således at den enkeltes selvfremstillingshistorie bliver lige med de afgivende bidrag, der lagres og kan genfindes. Før blev tilfredsstillelsen af det basale behov for socialitet (anerkendelse, den sociale person-gørelse via inklusion), for de fleste stillet oralt, eller i et informationsmiljø, der endnu ikke var gennemsyret af denne løskobling af den sociale identitet fra den blotte krops-inkorporation og tilstedeværelse. Det kan virke paradoksalt, at det selvom det var de elektroniske medier, der revitaliserede det orale (Ong 1982 taler endda om sekkundær oralitet), og derved brød trykkesamfundets lukkede informationsmiljø, at det så alligevel bliver en remediering af skrift, der åbner posen helt. At informationsmiljøet åbnes helt for granskning af hinandens mere eller mindre vellykkede selvfremstilling, bevirker også at filmkunstens smukke nonverbale skildringer af tavs, indforstået social inklusion nu må suppleres med ikke-skuespillere i forskellige former for reality-tv og docudrame. For at virke rigtigt autentisk må programmerne have rigtige mennesker (ikke skuespillere), der er i rigtige situationer (ikke instruerede), med rigtige konsekvenser (social accept eller offentligt identitetsselvmod). Dette og intet mindre kræver det refleksivt distancerede menneske for at kunne føle sig selv, identificere sig eller lade være, for at kunne beslutte sig om sin egen forholden sig til sig selv i svære og omskiftelige sociale situationer.

Elektroniske medier giver folk lige adgang til meget, også før isolerede grupper får en ny form for adgang til steder og for bevægelse med fjernsynet (Meyrowitz 1985: 181). Med de digitale medier er der ikke bare passiv adgang til mange steder, men også mulighed for produktion, downloading (lagring af andres ting), navigation, samt for interaktion. Flere rester af det gamle stratifikatoriske system falder til jorden, nu kan fx enhver med den rette viden få næsten enhver professor i tale om et givent emne, uden krav om uddannelse eller social status, men dog kræves den rette viden og den rette konditionerede måde at opføre sig på. De sociale systemer har således med de digitale medier omformet sine krav til inklusion. Det er ikke længere herkomst, men funktionelt uddifferentierede systemers forskellige meningsgrænser der styrer inklusionen. Kravene, de økonomiske, dem om beherskelse af koden og de der hører til den sociale navigation, er et must for den, der vil inkludere sig i en moderne social kontekst. Fokus forskubbes fra medfødt position, uddannelsesmæssig baggrund,

økonomisk status til håndtering af meningsgrænser i sociale systemer. Hermed skubbes selvet i den refleksive distance til ikke bare det sociale, men også til sig selv som skildret i indledningen.

Medierne, samfundet og selvet

I de første tre mediesocioevolutinære stadier er selvet determineret, først af biologien, dernæst af det traditionsbundne oralt reproducerede samfund og sidst af det strenge af gud givne, skrift regulerede samfundshierarki. De næste 3 trin giver selvpositioner hvor selvet er frit til at danne sig selv, dette dog i

	Selv	Determineret/ fast koblet selv	Samfunds differentiering	Medie
1	instinktive	+	segmentært	gener
2	mytiske	+	segmentært	+ oralt
3	distribuerede	+	stratifikatorisk	+ skrift
4	unikke	÷	funktionel	+ trykke
5	konsistente	÷	funktionel	+ elektroniske
6	Refleksivt distancerede	÷	funktionel	+ digitale

en tiltagende modus og med større og større pres mod selvdeterminering i forhold til sociale systemers meningsgrænser, men der kan altså argumenteres for et selvrefleksivt valg i forhold til denne selvdeterminering. Såvel i forhold til tidligere og mere restriktive og mindre komplekse samfundsmæssige omverdner, som i forhold til senere mere egale og dynamiske samfundsmæssige omverdner, byder hvert af de mediesocioevolutinære trin på såvel negative som positive konsekvenser for selvet i forhold til det at danne og opretholde sig i kobling til det sociale. Det umiddelbare instinktive selv var fri for kulturelt fremmedgørende pres, men altså ikke signifikant mere selvreflekterede end intelligente dyr. Mennesket på dette stadie havde en vis evolutionær fordel frem for andre arter pga. den begyndende sprogbaserede kultur. Det mytiske selv havde en klar fordel i overlevelseskampen, men måtte nu kunne udsætte tilfredsstillelse af biologisk baserede behov og leve med den på myter baserede kulturens byrde. Det distribuerede selv befandt sig i sine epoker i civiliserede samfund der kunne nyde godt af skriften som lagrings-, administrations- og fx beregningsmedie. Det kunne i stigende omfang beherske naturen, men havde en meget håndfast kulturel byrde at indordne sig under med strata og uden inklusion af individer med eksklusiv adfærd i forhold til det gudgivne samfund. Til gengæld var det, det sidste selv der ikke løb en risiko for identitetsproblemer, der først kommer med det funktionelt differentierede samfunds løst koblede unikke individer. Trykken kan siges at have propeleret selverkendelsen til en egentlig individualisme

med et punktuert selv, der må styre sig selv i relation til de sociale systemer, som de psykiske systemer ikke længere var fast koblede til. Den øgning af social kompleksitet som det funktionelt uddifferentierede samfund udviser, er kun mulig i et gensidigt afhængighedsforhold til ydelserne fra løst koblede individer, der på deres side kun vinder deres interne kompleksitet i en sådan kompleks social omverden. Montaignes idiosynkratiske selv, der fremstår flagrende og vekslende med fuld erkendelse af egen inkonsekvens og selvmodsigelser i hans *Essais*, etablerer ikke kun en ny genre, men giver en første lyd fra det uddifferentierede menneske, der ikke genfinder sig selv i det tidlige trykkesamfunds stereotypificeringer og standardiseringer for hvordan prinsen, bageren, franskmanden osv. blev beskrevet som værende. Det uddifferentierede menneske var et punktuert selv, der måtte se sig i streng tredjeperson og styre sig i forhold til moralske normer (som beskrevet af Locke og Hume). Trykkemediet gav imidlertid et frontstage bias, der lod offentlige personer virke meget formelle, med god tid til forberedelse og hengemning af det inkonsistente selv, som Montaigne havde afsløret, i en skjult backstage. Med de elektroniske mediers backstage bias bliver den sociale gransken af individers optræden skærpet, i forhold til inkongruens mellem selvbeskrivelser og handlinger, og den enkelte må betænke sig på, at anlægge en selv fremstilling der indlemmer de dele af backstage, der alligevel ikke kan skjules. Nye grupper inkluderes nu som andet end ekskluderede i samfundet, fordi barriere mod perception med de elektroniske medier opløses i løskoblingen af information fra bestemte lokaliteter. Det konsistente selv må således ses på baggrund af at inkonsistens og inkongruens med elektroniske medier blev tydelig, hvilket således øger presset på selvet for at kunne underkaste sig selvdetermination for at opleve social inklusion (som andet end ekskluderet, fx tosset). Med de digitale medier er der ikke bare passiv adgang til mange steder i cyberspace, men også mulighed for navigation, interaktion, konstruktion etc. Samtidig med disse positive konnotationer i forbindelse med digitale medier øges presset for selvdetermination dog samtidigt i et omfang der udfordre selvet til en nærmest ubegribelig selvabstraktion i reflektiv distance til sig selv og den sociale omverden.

Man bliver synlig i digitale medier og man bliver konfronteret med muligheden for at kommentere. Hvis ikke man svarer på et indlæg på en mailingliste, en weblog, eller på en mail, bidrager man med en svarskyldighed, som socialt vil finde sin forståelse ved hvordan andre nu udlægger denne. Man kan kun hente identitet i et moderne samfund, hvis man formår at ekskludere sig inden for hvad der er socialt acceptabelt, og hvad der er acceptabelt er forskelligt fra system til system. Samtidigt må den enkelte bidrage på en måde, der på en gang er forventelig og fornyende, man kan ikke bare sige det samme gang på gang, men det samme på nye måder, eller rettere, nyt på den samme måde, eller ud fra samme

position som man plejer i forhold til en dynamisk og foranderlig omverden. Man kan hertil ikke egenhændigt opretholde sociale identiteter, men er afhængig af andres bekræftelse af egne identitetsforslag og selvbeskrivelser. Man må gang på gang skrive sig til eksistens og ens identiteter må vedvarende reproduceres gennem andres anknytninger. Kroppens to primære sociale funktioner, lokalisering af identitet, samt del af meddelelsesdimensionen (Tække 2002), bliver ved ækvivaleringen i digitale medier mere reflekterede størrelser. Om man vil smile via en smiley, eller nærmere rynke på panden, er uddifferentieret fra rent kropslige reaktioner, til rent bevidste selektioner af meddelelsesadfærd, der reflekteres i forhold til det ideale selvbillede og selvfremstillingshistorien i akkordering med den meningsgrænse der kommunikerer indenfor. I et sådant mediemiljø bliver den sociale kontingens mangedobling synlig for snart enhver. Man må som følge her af også i ansigt til ansigts situationer reflektere over, om man nu skal iagttage sig selv som vred hvis børnene ikke spiser pænt, som et pædagogisk redskab (osv. som diskuteret i indledningen) eller ej. Hvis man ikke vil, men alligevel kommer til at eksponere vrede, må man efterfølgende forklare børnene, at man momentant kom til at lægge under for biologiske og psykiske impulser, der ikke må medregnes til ens selvfremstillingshistorie som villet, eller til familiens meningsgrænse for god legitim opførsel. Med TV kan man sidde i ro, i sin backstage og følge med i hvad der nu bliver offentligt kendt i forhold til ens backstage, og lægge strategi for hvordan man vedvarende kan opretholde sin identitet som konsistent. Aldrig spørger skærmen pludselig én selv om hvordan man nu forholder sig, eller kun undtagelsesvist hvis man nu er en offentlig person, hvilket er tilfældet i digitale medier. Med digitale medier er vi blevet kommunikativt tilgængelige alle steder døgnet rundt og må konstant være i beredskab til at kunne opretholde enhver af de sociale identiteter vi har i spil, ved at bidrage personligt indenfor meningsgrænsen. De digitale medier spiller os ud fordi vi hele tiden er på, fordi vi hele tiden må reproducere identiteter via bidrag til sociale systemer hvor vi skriver os til eksistens. I de digitale medier er enhver uddifferentiering mulig således, at de enkelte grupper deles igen og igen.¹¹ Man er som menneske bredt ud over mange forskellige tilhørsforhold, som man må skelne skarpt imellem når man bidrager af hensyn til de forskellige meningsgrænser. Der er en større selektivitet der er affødt af det større mulighedsrum de digitale medier giver den funktionelle uddifferentiering af samfundet, der synes fuldt udfoldet med de digitale mediers indtog i den samlede mediematrices kommunikative rum. Den øgede frihed (mellem køn, racer, aldersgrupper etc.) og den heraf følgende øgede individualisering resulterer i en eksplosion af social inklusion, samt i uddifferentiering af et hidtil uset antal sociale

---

¹¹ Altså en tendens mod enmandsgrupper eller enmandsredigerede grupper hvilket weblogs er et eksempel på (Tække 2006).

systemer, der nok er uddifferentierede i sagsdimensionen, men som i praksis er lukkede i socialdimensionen ud fra kriterier for medlemskab og persongørelse. Adgangsbetingelserne er således, at man må leve op til de lokale meningsgrænser, der kan føres tilbage til systemernes uddifferentieringsgrundlag. Den sociale kompleksitet bestående af uendeligt mange sociale systemer med hver deres uforenelige meningsgrænser, danner en ekstrem udfordring for de psykiske systemer, der må kunne bidrage forskelligt til de mange uforenelige sociale systemer i deres omverden. Den enkelte må i sin bevidsthed holde de forskellige meningsgrænser og kommunikationskoder ude fra hinanden og præstere parallelle selv fremstillingshistorier i de enkelte systemer, på en måde der samlet set stadig skal være konsistent. Dette giver så også samtidig denne tidsalders dannelsesideal, nemlig overhovedet at være reflekteret.

Afslutning - selvreference som dannelsesbegreb

Man kan se personer som en størrelse sociale systemer selv producerer. Det er i sociale systemer individer tilskrives karakteristika, intentioner, forventninger og mødes med tillid eller mistillid og derved personificeres eller depersonificeres. Begrebet *person* er ifølge Luhmann (2000) en skelnen mellem handling og oplevelse. Man gør noget og tilskrives ud fra sin handling en speciel oplevelse af situationen. Jeg giver eksempelvis en høj karakter og tilskrives måske, at opleve de studerende som alt for dygtige. Hvis man skal opleve accept som person, med en bestemt og attraktiv identitet og opnå tillid, må man kunne underkaste sig determination i forhold til et givent socialt systems meningsgrænse. Da man som individ er omverden til en mængde sociale systemer (familien, arbejdet, skolen, idrætsklubben osv.), må man reflekteret kunne skelne systemerne fra hinanden, og støjrit bidrage korrekt i forhold til deres forskellige meningsgrænser, samt i forhold til de roller, der er forventning til man spiller i dem hver især. Det er følgelig en betingelse for sociale systemer at opretholde personer systeminternt som forventningscollager (Luhmann 2000: 168), der kan tilskrives ansvar (på godt og ondt) for dele af kommunikationen: Det var dig der sagde, gjorde osv. Det skal være muligt at inkludere sig i det sociale, hvilket dog i en moderne kontekst er en balancegang mellem at underspille og overspille sin rolle. Hvis man lægger sig helt op af meningsgrænsen og altså bidrager udelukkende systemkonformt, går man i et med baggrunden, hvilket man ikke vinder identitet ved (identitet må defineres som forskel til alt andet, fordi det ikke kan betyde lighed med sig selv over tid (hvilket også ville virke mistillidsvækkende i en foranderlig verden)). Man må bidrage indenfor meningsgrænsen ved på en legitim måde at lægge afstand til dele af den, eller ved fx at kritisere andres bidrag, eller ved selv at give bemærkelsesværdige store bidrag, eller ved at bryste sig af andre sociale

tilhørsforhold. Selvrefleksivitet som dannelsesbegreb ligger i at kunne ræsonnere sig frem til at give bidrag der passer til den sociale situation som foreligger ud fra en, til situationen tilpasset reflekteret selvfremsstilling i relation til andre bidragydere selvfremsstilling.

I Luhmanns (2000, 1982) teori om selvreference i sociale systemer finder man tre niveauer eller planer, først *basal selvreference* der omhandler elementarkommunikationer. I forhold til bevidstheden om selvet, kan dette plan ses som udgjort af alle de potentielle tanker om selvet den enkelte har potentialitet til at aktualisere. Dernæst er der niveauet for *selvrefleksivitet*, der gives ved at processer bruges på sig selv, i forhold til kommunikation er det kommunikation om kommunikation (metakommunikation), mht. bevidstheden kan dette niveau beskrives som tænken over tænken og i vores case med selvet, tænken over tanker om selvet. Sidst som det højeste niveau nævner Luhmann *refleksion* som et begreb, der dækker over hvordan sociale systemer tematiserer og beskriver sig selv. I forhold til selvet vil dette plan så være hvordan man for sig selv definerer sin identitet, sin personlighed. Kunsten eller dannelsesbegrebet der følgende knytter sig til refleksion er det, at kunne bidrage hensigtsmæssigt til konkrete sociale systemer (familien, arbejdspladsen, vennen osv.), ved at se sig selv set, af netop det konkrete system og knytte an til de symbolsk generaliserede kommunikationsmedier der er passende ud fra dets kommunikationshistorie på en ligeledes passende måde. Jo mere dannet man er i forhold til *basal selvreference*, des større potentialitet vil man have for at tænke sin identitet plastisk i forhold til forskellige systemers forskellige situationspecifikke kommunikationer i kongruens med ens selvfremsstillingshistorie i forhold til det konkrete system og sig selv i øvrigt. I forhold til *selvrefleksivitet* vil den højeste dannelse ikke bare være at have et stort potentiale at trække på, men være, på stedet, at kunne revidere sin selvopfattelse uden at gå i forsvarsposition, som beskrevet af Argyris og Schön (1996) i forhold til begrebet om dobbelt loop learning: man må kunne frame sig selv inklusiv alle følelser, stemninger, værdier osv. ud fra et ændret selv billede, der konsistent matcher den i situationen værende information, kontekst og sociale situationsdefinition. *Refleksion* må her ses som den enkeltes samlede selvbeskrivelse i forhold til den samlede sociale omverden, der bevirker at man ustresset kan være i stue med sig selv, på en måde der inkluderer viden om hvad man skal arbejde med, for at acceptere sig selv, sådan som man ser sig i forhold til det sociale, som man tænker sig set af den samlede sociale omverden. Dette er naturligvis en utopi da refleksionen altid kun vil kunne omhandle enkelte situationer; men da netop tilfælde med diskrepans mellem tænkt identitet og handlet identitet for den reflekterede vil komme til bevidsthed, er utopien nyttig, da den vil fremtvinge selvrefleksive processer ud fra dannelsespotentialitet udgjort af den

basale selvreference. Herved viser sig også hvorfor selvreference må ses som et mål for dannelse: Det passer sammen med den almene betydning af begrebet, der går på at man kan optræde indsigtfuldt, venligt og empatisk. Jo større potentiale man har for selvrefleksivt at skifte selvbeskrivelse uden at komme ud af trit med ens selv fremstillingshistorie, des flere af nutidens hyperkomplekse og forskelligartede uddifferentierede og højst selektive sociale situationer vil man kunne optræde dannet i. Dette giver et selvudviklingsbegreb der som i organisationsteori vil have et tvetydigt forhold til konsensus: hvis man hviler alt for meget i sig selv og ikke agerer selvrefleksivt i forhold til ens selvbeskrivelser kommer man ud af trit med den sociale verdens dynamik. Omvendt vil man blive handlingslammet hvis man hele tiden er i splid med sig selv om hvordan det nu er man er, eller skulle kunne ville være. Hvis ikke man er åben for informationer i form af social tilskrivning af identitet (andres mere eller mindre slet skjulte meninger om én) og parat til at inkludere dem i sin tænken over sig selv, kommer man ud af trit med det sociale og vil kun kunne inkluderes som ekskluderet (nåh ham...). Dog er en ubetvivlelig fordel i forhold til ens personlige og private selvbeskrivelser at man netop ikke behøver at forhandle dem med andre og opnå konsensus om dem. De kan derimod bruges som redskaber, som mulige modeller at tænke sig selv igennem, for at matche forskellige sociale sammenhænge og hjælpe én med at cope med uddifferentieretheden fra det sociale. Sidst skal tilføjes at hele denne selverkendelsesmæssige begrebsteknologi som her er konstrueret, hele tiden vil hjælpe den enkelte med at forstå andre og deres forsøg på at vinde og opretholde identitet gennem svære og foranderlige sociale situationer, således at man kan optræde dannet overfor dem.

Litteraturliste

- Argyris, Chris & Schön, Donald A. 1996: *Organizational Learning II*. Addison-Wesley Pub. Co. USA.
- Donath, J. 1999: Identity and deception in the virtual community. I Smith & Kollock *Communities in Cyberspace*. Padstow, Cornwall. Routledge.
- Eisenstein, Elizabeth 1983: *The Printing Revolution in early Modern Europe*. Cambridge Uni. Press. USA.
- Esposito, Elena 1999: Two-Sided Forms in Language. I Baecker, Dirk 1999: *Problems of form*. Stanford Uni. Press, Stanford, California.
- Finnemann, Niels Ole 2001: *The Internet - A New Communicational Infrastructure*. I papers from CFI: http://cfi.imv.au.dk/pub/skriftserie/002_finnemann.pdf
- Freud, Sigmund 1965: *Kulturens byrde*. Hans Reitzel. København
- Freud, Sigmund 1995: *Psykoanalysen i grundtræk*. Det lille forlag Danmark.
- Giddens, Anthony 1994: *Modernitetens Konsekvenser*. Hans Reitzels Forlag. København [1990].
- Goffman, Erving 1990: *The presentation of self in everyday life*. England. Penguin Books [1959].
- Habermas, Jürgen 1997: *Teorien om den kommunikative handling*. Aalborg Universitetsforlag og Institut for pædagogik og uddannelsesforskning, Danmarks Lærerhøjskole [1981].
- Havelock, Eric 1963: *Preface to Plato*. The Belknap Press of Harvard Uni. Press.
- Innis, Harold 1991: *Bias of communication*. University of Toronto Press. Canada [1951].

- Jönhil, Jan Inge 1997: *Samhället som system och dess ekologiska omväld*. Lund Dissertations in sociology 17.
- Lévi-Strauss, Claude 1984: Mytens struktur, I *Fallos*, 5 Århus 1984 pp. 6-32 [1955].
- Luhmann, Niklas 1982: *Differentiation of Societies*. New York: Columbia University Press.
- Luhmann, Niklas 1986: *Love as Passion: The Codification of Intimacy*. Polity Press. UK.
- Luhmann, Niklas 1999: *Die Gesellschaft der Gesellschaft*. Suhrkamp taschenbuch wissenschaft [1997].
- Luhmann, Niklas 1999b: *Tillid – en mekanisme til reduktion af social kompleksitet*. Hans Reitzels Forlag. København [1968].
- Luhmann, Niklas 2000: *Sociale systemer*. Hans Reitzels Forlag. [1984].
- Luhmann, Niklas. 2002: *Massemediernes realitet*. Hans Reitzels Forlag. København [1996].
- Luhmann, Niklas 2006: *Samfundets uddannelsessystem*. Hans Reitzels Forlag, København [2002].
- McLuhan, Marshall 1967: *Mennesket og Medierne*. Gyldendal København. Translated from: *Understanding Media: The Extension of Man* [1994].
- Mead, G. H. 1967: *Mind, Self and Society*. Univ. of Chicago Press [1934].
- Meyrowitz, Joshua 1985: *No Sence of Place: The Impact of Electronic Media on Social Behavior*. Oxford Uni. Press. USA.
- Meyrowitz, Joshua 1994: *Medium Theory*. I *Communication theory today*. red. af Crowley og Mitchell. Polity Press. UK.
- Ong, Walter J. 1982: *Orality & Literacy*. Reprinted 2000. Routledge. UK.
- Taylor, Charles 1996: *Sources of the Self*. Cambridge Uni. Press. Printed in Great Britain.
- Turkle, Sherry 1995: *Life on the Screen*. Simon & Schuster. New York.
- Tække, Jesper: 2002. Cyberspace as a Space parallel to geographical space. In Lars Qvortrup. *Virtual Space: The Spatiality of Virtual Inhabited 3D Worlds*. London: Springer.
- Tække, Jesper 2006: *Mediesociografi*. Ph.d.-afhandling. IT-Universitetet i København. Innovative Communication (InC). Tilgængelig på: http://home16.inet.tele.dk/jesper_t/Mediesociografi.pdf
- Tække Jesper 2006b: Luhmann og medieteorien. I *Tække, Jesper (Ed) 2006: Luhmann og erkendelse*. Forlaget Unge Pædagoger, København.
- Weisskopf, Victor 1964: *Viden og Undren*. Gyldendal. København. KBH. DK